

Önarckép

NÉMETI ZSUZSA

Budai László

*A nyelvekkel és
nyelvkönyveivel bűvölő*

Budai László

A nyelvekkel és nyelvkönyveivel bűvölő

Németi Zsuzsa

2015

Publio kiadó

Minden jog fenntartva!

„Lefogadom, hogy Budai professzor úrnál senki nem írt több tankönyvet - Magyarországon bizonyosan nem.”
Medgyes Péter: Aranykor. Nyelv-oktatásunk két évtizede 1989-2009. Nemzeti Tankönyvkiadó, 2011, 50.

Prológus

Amikor a Sors megbízottja, a Véletlen, megállt Budai László édesanyjának szülőágyánál, elgondolkodott. Kiváló tulajdonságokkal induló csecsemő készül világra jönni.

Felmenői, bár kevés iskolát végzett emberek voltak, ám igen éles eszűek és rendkívül jó kézügyességűek. Génjeik hosszú életet hordoztak magukban, s a paraszti életforma minden lehetőséget megadott, hogy a gének ígérete valóra válhasson. Az elődök - amint a viszontagságos századok megpróbáltatásain igyekeztek újra és újra úrrá lenni - a küzdelmek során egy rendkívül becsületes, munkabíró, munkaszerető, egymást számon tartó famíliává kovácsolódtak össze. Nagy szívvel, örömmel várták az új családtagot is. Csoda-e, hogy a kis Budai kirobbanó kedvvel készülődött erre a boldogságos világra?

A Sors megbízottja, a sokat tudó Véletlen azonban bizonytalankodva ráncolta homlokát ennyi kétely nélküli, diadalmas virgoncság láttán. Mert elérhető-e bárki számára a kitűzött nagy cél ilyen könnyedén, embert formáló, valódi erőfeszítések nélkül? Nono - mondta a Sors megbízottja töprengően, halkán. Nono!

Mire az egyszeri jászapáti nincstelen paraszt fia - határozottan arisztokratikus felhangú méltatlankodással-felsírt.

1. Kisfiú a paradicsomban

Dr. Budai László a tudományok harsány virágos mezejétől egy igencsak távol eső, ám nem kevésbé gazdag világban kezdte meg pályafutását. A szülőhely neve Jászapáti, akkoriban községstátusban. Nem ilyen egyszerű azonban a település besorolása. Tudni való, hogy a jászok (az iráni eredetű alánokkal és a Kaukázusban ma is élő oszétokkal rokon nép) nagy valószínűséggel a kunok segédcsapataként érkeztek hazánkba a 13. század elején. Kiváltságait, melyek közül a legfontosabb a jogszolgáltatás önállósága volt, törvények rögzítették. A kezdetektől létező autonóm igazgatási és bíraskodási gyakorlatuk a török időkben átmenetileg szünetelt, de 1696-tól kiegészült az önálló adózás gyakorlatával. Igaz, nem sokáig örülhettek megnövekedett szabadságuknak. A koronabirtokon kialakult Jászkun Kerület tulajdonjogát I. Lipót király a tiltakozások ellenére 1702-ben eladta a Német Lovagrendnek. 1741-től azonban a jászok szervezett mozgalmat indítottak régi szabadságaik visszaszerzéséért. Felajánlásaik és összefogásuk eredményeként 1745. május 6-án Mária Terézia királynő aláírta a kiváltságlevelet, amelyben engedélyezte a jászok megváltását.

A szabad jászok kerületének címere

Mária Teréziának a Redemptiot hitelesítő pecsétje

Jászapati címere

Ez a hatalmas anyagi áldozatok és katonai kötelezettségek teljesítéséért elnyert önmegváltás a jász redemptio. Az autonómiának messzemenő társadalmi és gazdasági következményei lettek. Jászapati például, a módos falu, 1746-ra városi rangot szerzett. Igaz, ezt 1796-ban elvesztette, s csak 1989-ben szerezte vissza. Ám hosszú ideig tartó „község” besorolása ellenére is tény maradt a tény, hogy az itteni jászkun szabadság birtokolói mentesültek a földesúri függéstől, szabadparaszti jogállást kaptak.

Mit jelenthetett ez a legszegényebbek számára?

Bizonyosan nem belemagyarázás az, hogy e vidéken még a nincstelének is szolgálai tudat nélkül, emelt fővel járhattak. Így a Budaiak is. Fontos dolog. Mert ha nem is mindenre, de sok mindenre ad ez magyarázatot, ha azt kérdezzük, hogyan válhatott a marhákat legeltető kisfiúból professor emeritus, több mint nyolcvan könyv szerzője.

De térjünk vissza az induláshoz!

„Bajban lennék, ha egy csillagjós a jövődöm meghatározása érdekében megkérdezné, pontosan mikor is születtem” – mondja Budai László. „Az anyakönyvbe be van írva ugyan egy dátum, 1934. augusztus 30., de édesanyám élete végéig nem engedett abból, hogy 29-e volt az a nap. Az lenne a természetes, hogy neki higgyek, ám a családi elbeszélések mégis talányossá teszik a dolgot. Az emlékek szerint ugyanis délelőtt nyolc óra körül jöttem a világra, s Kati ángyi, Feri nagybátyám felesége a heti piacra szaladt édesapám után a jó hírrel: „Fiad született!” Igen ám, de amióta világ a világ, a heti piac (apátyiasan a hetyi piac) mindig csütörtökön volt Jászapatin. Az öröknaptár szerint ez pedig 34-ben 30-ára esett augusztusban. Lehet, hogy ez egyszer nem csütörtökön volt a heti piac?

Olyan sok zavarba ejtő, kiszámíthatatlan fordulata volt az életemnek, hogy ez sem lehetetlen.”

Selymes volt pedig a kezdet.

Mert igaz, egy kicsi ház egyetlen szobáját lakták a nagyszülőkkel együtt öten, de ez a kívülálló szemében nyomorral zsúfolt lakhely, a benne cseperedő apróság számára maga volt a királyság. Különösen, hogy anyai nagyapja úgy bánt vele tizennégy saját gyermeke után, mintha ez a nem első, nem is az utolsó, valamiért mégis a legcsodálatosabb fiú unokája lenne a világ közepe. Azt is a javára írta, ha tojásszedegetés közben majd mindet elrepszette. (Milyen jó, erős marka van.) S persze még inkább számon tartotta, mindenkinek mesélte, a gyermekszájából különösen hangzó, értékesebb

mondásait. Ráadásul meg volt róla győződve, hogy imádata tárgyát valami leendő nagy érdeméért a föntiek is kiemelt figyelemmel kezelik. Hiszen, hogy láthatta volna másképp az udvaron az égbe szállni „Jézus Máriát”, vagy hogy vághatott volna vissza apró ember létére a bizonyos tojásoknak – a tobozba rakása közben történt véletlen – összetörése miatt csúfolódó tekintélyes Kemény doktornak azzal, hogy „Hékásom, pajtásom, edd meg az én tojásom!...” A doktor úr tíz fillérrel jutalmazta a vakmerő felszólítást.

A tojásos toboz, amelynek az ágy alatt volt a helye (Andika örökölte. Imádja a régiségeket.)

Az anyai nagyszülők (Farkas L. Ferenc és Radics Borbála) az imádott kis unokával

Na, ezzel a nagyapával, aki persze visszakarta a feltétel nélküli rajongást az unokájától, egyébként nem sok dolga volt az orvosoknak. Amikor egyszer a felesége már idősebb korában

panaszkodott, hogy fáj a foga, még meg is kérdezte: „Hát az meg má’ milyen?” Hetvenöt éves koráig tartott a jó egészsége, aztán egyszer mégiscsak úgy adódott, hogy panaszkodnia kellett Kiss Endre doktornak. A család úgy mondja, bár ne tette volna, mert a környéken kedvelt orvos tréfának szánva csak ennyit mondott: „Majd a sárga föld, Ferenc bácsi.” Komolyan vette a nagyapa, két hét múlva meg is halt.

Szép kornak számított ez akkoriban, amikor még a penicillin előtti világban gyermekként vagy fiatalon temettek el sok-sok családtagot. Budai László édesanyja még a kilencvenhez közeledvén is sértődve emlegette, férjhez menetelekor azt mondta az apja a feleségének, ne végy stafírungot neki, ez is meghal majd, mint a többi. Tizennégy gyermekük született ugyanis, de abból csak öt élte meg a felnőttkort, illetőleg az egyik, már mint fiatalasszony huszonegy évesen úgy esett áldozatául valamilyen betegségnek, hogy egy másfél éves kislányt hagyott hátra. A tragédiának annyi haszna lett, hogy mire a kis Laci megérkezett, édesanyja, aki az árvát is ápolgatta, már tudta, hogyan kell egy picivel bánni. Nem ügyetlen kezek húzták el az udvar közepén álló eperfa alól a pendelyes kisfiút, aki folyton kiszökött, s két marokkal tömte magába a mindenféle piszokkal keveredett epret. Nem okozott semmi bajt a finom csemege. Minden bizonnyal ezen cselekedetei tették immunissá az esetleges későbbi fertőzésekkel szemben is. Összeehetett bármit; nem számított, ha itt vagy ott ment le a bőre fára mászás közben, vagy ha megvágta a kezét vagy a lábát. Az is lehet, hogy benne erősebb volt az apai vér. Apja családban is sokan, kilencen voltak testvérek, de itt a hét fiú és a két lány mind megmaradt. A nagynénik, nagybácsik ezen az ágon harminchét unokatestvérrel ajándékozták meg a másik ági öt mellé, főszereplőnket.

Na, de hol volt az eperfa alatt mászkálás idején a mindenre nagyon figyelő nagyapa? Távobbb néhány utcával.

Mert bár akkoriban a kisfiú nem érzékelte, de a szűkös összezártság nem tett jót a három generáció együttélésének. Ráadásul, ahogy Apátin mondják, a nagyapa és a veje is „nagyhatú vót”, így még nehezebben tették túl magukat az apróbb sűrűlódásokon is. Ha az apa kétfelől mártogatta a kenyerét a szalonnaszírba, már megkapta, hogy neked az egyik oldal nem is elég? Ha négy malaccal állított haza, azzal fitymálták elképzelését, hogy na, majd lesz aztán abból valami. Nincs miért csodálkozni rajta, hogy amint alkalom kínálkozott, a fiatalok elköltöztek a szülői házból. Az első próbálkozás nem volt sikeres kimenetelű. Egy öregember tartását vállalták a lakás fejében, de a szutykos, bagós, göthös vénség undorította az édesanyját. Olyannyira, hogy szinte betegre fogyta magát, amit aztán nem nézhetek tétlenül a szülei, inkább megint összébb húzták magukat.

Másodjára már szerencsésebbek voltak. Egy gazda nélkül való házba költözhettek, nehogy tönkre menjen az épület gondozókezek nélkül. Ez azonban még odébb van.

De maradjunk egyelőre a nagyapai fészeknél. Léckerítés ölelte, azon ajtó és nagykapu. Az udvarról veranda nélkül vezetett egy nagy ablaktalan faajtó a pitarba. Sötét volt a konyha, mert csak a baloldali kamra felől, vagy a „házból”, azaz a jobb oldali szoba felől kapott világosságot. A kamrából garádics vezetett a titokzatos padlásra. A szobában két ablak az utcára nézett, földes volt a „padlója”, amelyet időről időre újra mázoltak. Nem sok látszott ki belőle, a utcabéli takács, Vitkóczy rongyszőnyegek takarták. A berendezés olyan, mint mindenütt másutt a környéken, a két ágy között, az ablakok előtt a kanapé, azelőtt az asztal a székekkel. A fal mellett egy szekrény, az egyik ágy végénél fából a rácsos, ringatható „böcső”. Nem volt az mindegy, ki „ringázta”, az a fiúcska által kiköveteltem a nagyapa előjoga és kötelessége volt. A szobában a legfontosabb berendezési tárgy a kemence volt. Rögtön az ajtó mellől indult oválisán a széles padkája, amelyre olyan jó volt esténként rátelepedni a nagyapával, megbeszélgetni az élet nagy dolgait, és sokat, sokat danolni. Tartott ez egészen addig, míg szintén csakis a nagyapa ki nem adta az engedélyt: „Na, most már megújthatjátok a lámpást.”

Illusztráció az Internetről

Kemence suttal (balra) és padkával, a földön rongypokróccal

Petróleumlámpa

Télidőben a kemence előtt afféle benti munkaként kast kötött a család feje fűzfavesszőből, kisebbet, nagyobbat. Erős kéz kell hozzá, a nagypapa már csak ritkán vállalkozott rá, például egy kis kas erejéig, az unokának, akinek legfőbb benti játéka az a csodálatos kincs volt, amelyet édesanyja varrógépének doboza tartalmazott. Ha a szalagokkal, gombokkal, ollókkal, cérnagurigákkal teli fiókocskát elé tették, órákig elvult vele. (A varrógép doboza - természetesen a Matuzsálem korú varrógéppel együtt - ugyancsak az Andikáé lett.)

Illusztráció az Internetről

Kaskötés fűzfavesszőből

Kész kas

Ki gondolta volna, hogy amikor az apró színes tárgyak rakosgatásával bíbelődött, ujjai a finom mozgások korai elsajátítása révén megkezdték a felkészülést arra, hogy ceruzát tartva rövidesen egy roppant tehetséges szemléletű, ifjú grafikus elképzeléseinek engedelmesskedjenek.

Budai László mint rajzoló művész? Festő? Majd meglátjuk. Miért is ne?!

Ha kifáradt a játékban, a danolásban, a beszélgetésben, a sutban vagy a kanapén is alhatott egyet, amikor a bölcsőt már kinőtte.

A házon kívül az udvaron, ha nem is túl nagy, de szélesebb világ várta.

Hátul volt a disznóól, benne malacok, közelükben csirkék. De úgynevezett „számos” állat, tehén vagy ló nem tartozott a szegényes gazdasághoz. Legvégül, a hátsó kert közelében az árnyékszék, faluhelyen szokatlanul tisztán tartva. Jellemző, hogy Miklós bácsi, a későbbi neves női szabó fiatal korában még olvasó, pihenőhelyül is használta.

A ház előtt volt még egy kisebb épület, benne a verslúg a korpának. Annak a padlása adott szállást a tyúkoknak. Ezekkel kapcsolatosan kezdődött a munkára szoktatása a kisfiúnak. A tojás

összeszedetése már napi kötelezettséget jelentett, ha úgy tetszik, komoly feladatot. Alkalmanként esetleg még próbatételt is, hiszen egyik nap az volt a lecke, bizonyítsa bátorságát azzal, hogy a holdvilágnál, este indul gyűjtő útra a tyúkpaplásra.

„Kimentem, de a frász majdnem rám jött. Igaz, miután visszatértem a tojásokkal, nagyon büszke voltam magamra, alaposan megnövekedett az önbizalmam”.

Nahát, sokszor szüksége lesz még erre a frissen kicsírázó érzésre!

Az épületsorhoz kisebb szalmakazal is tartozott, amely többek közt a kemence fűtőanyagát adta. Szép emlékeket idéz ez is. Nemcsak hidegben az otthonos meleget, de télen, nyáron háromhetente a kenyérsütést is. Mindig három nagy kenyeret sütött, aki sütött. Igen korán kellett annak kelnie, aki a dagasztást végezte. A házban két székre került a sütőteknő. Zsúfból (= zsúpból, azaz rozsszalmából) fonott nagy kerületű, lapos „morzsoltkásban” volt a „morzsoltká”, azaz a kovász.

A tésztát csak azután lehetett háromfelé osztani, ha már jellegzetes cuppogó hang jelezte, hogy finomra összeállt, már nem ragad. A három nagy kenyér mellett általában még egy cipó és gyakran néhány lángos is kitelt a kenyértésztából.

Illusztráció az Internetről

Morzsoltkás

Szakajtó

(A Budaiéknak az alja is akkora kerületű volt, mint a teteje.)

Sütőteknő

Sütőlapát

Vonó

Míg a tiszta szalvétával kibélelt szakajtóban kelt a tészta, már folyt a fűtés is. Ha kellő volt a kemence hőmérséklete - a behajított marék liszt szikrázásából lehetett azt megállapítani, sütőlapátra kerülhetett a kenyér. Ez a hosszú, hosszú nyelű, kerek fejű lapát aztán kinek kedves volt, kinek nem. A hatvanas évek legifjabb Budai Lackójának, akit az anyja olykor-olykor megdorgált egy kicsi, de hasonló alakú eszközzel, inkább félelmetes. „Mamita (= Mamika), jaj de nagy fatanál” (= fakanál)

sóhajtotta, kissé ijedten, amikor két évesen még végignézhette az ősi szertartást.

A tévő zárta le a kemence nyílását, amíg sült a kenyér. Ha kisült a kenyér, a vonóval kihúzták a kemencéből, vizes ruhával átkenték, gyönyörű fényes lett tőle. Megszegni csak a családfő szeghette meg. Utána lehetett aztán nekilátni. Nagyon finom volt friss melegen, megkenve zsírral. Ez a hagyományosan készült „tészta” olyan volt, hogyha szikkadt is valamit, három hétig ehető volt, nem lett semmi baja.

A felfűtött kemence melegét aztán még kihasználták. Gyakran tettek be babot vagy borsót füstölt disznósággal. Nem különben finom volt a „sültt kompér” is az „állával”. Így nevezték a tokaszalonnát. Böjt idején különösen ízlett volna annak, például gyerekkorában Miklós bácsinak, aki hiányolta a húsos falatokat. Szerinte az álla böjt idején is ehető lett volna, hiszen kisült a zsírja.

A böjt az szent volt. Mint a jászok legtöbbje, jó katolikus volt a Farkas-család is. A házban (= a szobában) a két ablak közt volt egy nagy szentkép a házi áldással, amelyet a Farkas-nagyapa egyszer egy héten mindig el is mondott, ha volt vendég, ha nem, aki zavarta volna. A Budai-nagymamához is rendszeresen jártak imádkozni az asszonyok a szoba falának mélyedésébe elhelyezett kis oltárhoz. Afféle imaköri összejövetel volt ez, amelynek végén – már kint az utcán, az ablak alatt – mindig sort lehetett keríteni egy kis jó ízű pletykálgatásra. Volt, hogy nagyon is elhúzódott a második felvonás, olyannyira, hogy a hirtelen haragú legény, főszereplőnk leendő apja felkapott néhány széket, és lecsapta az öregasszonyok elé, jászparasztos kifejezések kíséretében ülőhelyet kínálva nekik. Erre az ájtatos kis gyülekezet szétszéledt.

Mi járta még a konyhában?

„Szegények voltunk, de olyanra nem emlékszem, hogy ételben hiányt szenvedtünk volna, sőt, válogathattam is, hogy mit kívánok. Ha kértem, mert követeltem, paradicsommártást főztek nap-nap után, amíg meg nem utáltam. Utána hosszú évekig rá sem tudtam nézni. Szerda és péntek az téstás nap volt. Én ezt szerettem, egy időben jobban is, mint a húst. Mákos csík, diós, lekváros, kompéros téstta, mind jó volt. Ünnepekkor csigával készült a leves, szívesen csinálták az asszonyok. A tyúkleves mellett volt kompér- és bableves, nagyhaluskaleves, aminek pirított hagymát tettek a tejére. Nem volt hiány zöldségből, főzelékből sem. A reggeli és a vacsora viszont egyszerű volt, rendszerint kenyérből és szalonnából állt. Tej, túró, vaj egy időben a szomszédoktól került, később azonban már a saját tehenünket fejtük. Napközben, ha megéheztem, lekváros, cukros, zsíros kenyeret adtak, olykor mézeset is. Gyümölcshöz is hozzájutottunk. Almához, dinnyéhez, de én leginkább az epret szerettem. A szomszédban olyan fa állt, amelyet kétszínűre oltottak, az volt a kedvencem. Nekünk is volt egy hatalmas nagy öreg eperfánk. Nagyanyám mindig kétségbeesetten próbált leparancsolni a tetejéről. Sikertelenül.”

Lássuk most a szellemi táplálékot!

Első pillantásra megint úgy tűnhet a kívülállónak, hogy igencsak szűkös lehetett. Könyv például egy sem akadt a Berente utcában, olvasnivalóul a Kalendárium szolgált, és egy járatott újság. Figyelemre méltó egy olyan házban, ahol ritkán csörren pénz.

A mesekönyveket igaz történetek helyettesítették. S miért ne lehettek volna ugyanannyira izgalmasak, mint a Piroska és a farkas? A kicsi gyerekek legtöbbje igenis nagyra értékeli, ha a felnőttek nem könyvből, hanem a „fejükből” mesélnek.

Az meg külön szerencsének mondható, hogy bár a szűkebb famíliában senkinek sem volt öt osztálynál többje – igen korán munkára szólította az élet a gyerekeket, de a véletlen úgy hozta, hogy e vidéken a suk-sük nélküli irodalomba emelt nyelvjárás járta. A későbbi nyelvtudós olyan alapokra

építkezhetett, amelyeket iskolába kerülén nem kellett megtagadnia. Azokat az átszokási erőfeszítéseket, amelyeket sok lentről indult értelmiséginek kín-keservesen kellett megtennie annak érdekében, hogy a művelt körök befogadják, ő megspórolhatta.

Jó is volt így, kellett az energia az iskolában másra.

2. Porban és lombok között

Na, de mik is voltak azok a bűnök?

„Azzal kell kezdenem, hogy Édesapám megkérdőjelezhetetlen példakép volt számomra a nagyapám mellett. Munkamániás volt, és a végletekig becsületes. Az előbbit tekintve jellemző, hogy amikor nagyobb munka volt, aratás vagy kapálás, hajnal négykor legtöbbször azzal ugrasztott ki az ágyból 'No gyerek! Fogjunk hozzá, amilyen gyorsan csak tudunk, aztán meg mindég gyorsabban.' A dolog nehezét persze magára vállalta.

Mindig is a saját erejéből akart előbbre jutni.

A háború utáni földosztáskor azt mondta: neki nem kell a másé. Hiába biztatták, nem igényelt földet. Nem mintha nem akart volna tovább a mezőgazdasággal foglalkozni. De inkább a két kezével kapart néhány holdat össze magának, minthogy mutogathassanak rá: elvette, ami nem az övé.

Az igazságérzete miatt azonban időnként túlzásba is esett. Forrófejű fiatalkorában sűrűn előfordult, hogy önhatalmúan osztott igazságot. Úgy mesélték, iskolatáskája is csak egy napig volt, mert már az első nap szétverte verekedés közben. Hogy az az ügy mi lehetett, ki tudja. De egyéb eseteket gyakran emlegettek. Egyszer például a jászkiséri vásárban valaki ostort lopott egy másik embertől, és édesapám látta az esetet. Azonmód kegyetlenül elverte a tolvajt annyira, hogy rendőrségi ügy lett az önbíráskodásból. Hirtelen ember volt, hamar eljárt a keze. Azt is verekedéssel intézte el, ha lánytestvéreit neki nem tetsző legények kerülgették. Egyiken egy fejőszéket vert szét. Én felteszem, hogy komoly okkal tette, de persze, akkor meg a csendőrségen végezte.”

Sajnos meg kell állapítanunk, a problémák effajta elintézése tényleg nem nevezhető példamutatónak. Még akkor sem, ha érzékelhető: általában a becsületet sértő magatartás váltotta ki az indulatok effajta robbanását. Tudott azonban a „Kis Budai” – így hívták, hiszen csak 165 cm magas volt, a válláig ért a 184 cm-re nőtt fiának – fegyelmezett is lenni. Máskülönben mivel magyarázhatnánk, hogy ifjú házasként, ötödmagával szorongva a pici szülői házban, legföljebb némi morgással, odavetett megjegyzéssel intézte el a nézeteltéréseket az egyébként könnyen méregbe guruló ember.

„Nem emlékszem arra, hogy kicsi koromban vita vagy veszekedés lett volna otthon a szüleim és a nagyszüleim között. Elkerülhetetlenül meghallottam volna pedig, hiszen olyan szűkösön voltunk. És kikapni sem kaptam ki akkoriban soha. Édesanyám eleve hozzám nem ért volna egy ujjal sem, de édesapám sem bántott. Gondolom, akkor még nem adtam rá okot.”

A fenyítést esetlegesen kiváltó cselekedetek később azonban szaporodtak. Nem vethető a szemére, hogy azt csinálta, amit az idősebb fiúktól látott. Sűrűn napirenden volt a madárfészkek fosztogatása, a szőlők és a gyümölcsösök dézsmálása. Ez annál könnyebben ment, mivel Budaiék akkor egy község széli utcában laktak. Ugrásnyira a kerítéstől már lehetett portyázni. Volt, hogy a csósz a szomszéd község határáig kergette őket; el is kapta a legügyetlenebb kicsit, a Kisnyulat, azaz Vágó Vincét. Ilyenkor pillanatok alatt kiderült a többi bűnös neve is, akik így otthon már a helyzethez méltó, kíméletlen atyai fogadtatásban részesültek.

Voltak persze tisztességes játékaik is a kölyköknek. Kergelőcskéztek, bújócskáztak, árokbamacskáztak. Divat volt például a karikázás, ehhez egy gumi nélküli kiszuperált biciklikereket kellett szerezni. Aztán ott volt a métázás, azaz a kiszorító labdajáték. Szerették a bigézést és a gombozást. Esők után meg lehetett puttyantózni. Pampuska (= fánk) alakúra formálták a sarat, belekoptek a bemélyedő közepébe, és ezt a részét lefelé tartva rácsapták a járda sima kövére. Ha

ügyesen csinálták, nagyot szólt a puttyantó.

„Szenvedélyes gombozó voltam. Ez nem azonos a gombfocival, itt a fal tövéhez vagy lyukra kellett kis és nagy gombokat dobálni. Az apró gombot stiglicnek hívtuk, a nagyot taslinak. A gombokat lehetett csereberélni, lehetett kölcsönözni, kereskedtünk velük. Nyáron fürödni jártunk. Volt a Panna kútja nevű tó, a partján egy ásott kút volt, amelybe állítólag egy Panna nevű lány belevetette magát. Volt aztán a „JÖSSZE” nevű tavacska (valahogy a Jászapáti Sport Egyesületből rövidítve), erre épült később a mai gyógyfürdő. Az állomás felé volt a Fűzfás, és tőle néhány méterre a Homokos. Mindegyikben volt hal is. Horgásztam is, bár nem lett volna szabad, gyakran elkergettek. Egyszer jól jártam, amikor hivatalosan lehalászták a Fűzfást. Nem volt elég kosaruk, s engem is megkérdeztek, lenne-e nálunk valamilyen kas. Vittem nekik két nagy kast, és kaptam cserébe halat.

A fürdés a tavakban inkább olyan lubickolás féle volt. Belehajtottuk a vízbe a teheneket is, ha azok is mosásra szorultak. Úszni olyan kutyamódra tudtam, volt rá vagy tízméternyi terület.”

Az évek számával szinte észrevétlenül szaporodtak a házkörüli kötelezettségei is a fiúcskának.

A boltok közül eleinte a Britz boltja volt a legfontosabb. Ez annyira közel esett, hogy egész kicsi korában el lehetett szalasztani a gyereket petronolajé (petróleumért), cukoré, sóé. Mert mást a szegények nemigen vettek boltból. Ami még kellett: ruhát, cipőt, csizmát a vásárban lehetett beszerezni. A lábbelit leginkább rendelték. Olyat vettek, ami „mondva csinált vót”, azaz előre bement, méretre készült.

„A Britz boltjába alig vártam mindig, hogy elmehessek. Ott rögtön adták a „bagót”, egy nagyon pici, fél aszpirin nagyságú cukorkát. Tudták, mivel lehet megfogni a törzsvásárlót.”

A boltba járás, a tojásvadászat és az egyéb tedd ide, tedd oda munkák mellett lassan sorra kerültek a jószág körüli kisebb-nagyobb feladatok is. Odahaza egészen magától értetődő volt, hogy amit egy öt-hat éves gyerek meg tud csinálni, azt meg is kell, hogy csinálja. Mint ahogy az is természetes volt, hogy a kialakulófélben lévő házi teendőket szépen összhangba lehetett és kellett is hozni az iskolában elvártakkal.

A kisfiú félelem nélkül vágott neki az új teendőknek.

Kicsit álmos lett ugyan a rajt, de annál biztatóbb a folytatás.

Tábory Sárolda volt az első elemiben Budai László tanító nénije. Bár majdnem tiszta kitűnő lett a bizonyítványa (hat kitűnő két jelessel, a jelest Beszéd- és értelemgyakorlatból és Énekből kapta), mégis a későbbi zengzetes pedagógus így emlékszik vissza: *„Nem fedeztük fel egymást. Valószínűleg nagyobb bátorságot kellett volna kapnom ahhoz, hogy beszélni és énekelni, azaz szerepelni merjek. Hozzájárulhatott ehhez az is, hogy a bizonyítványom szerint – aminek a felfedezése meglepetést jelentett a számomra – az elsőben 43 félnapot hiányoztam igazoltan, pedig arra nem emlékszem, hogy betegeskedtem volna.”* Aki egy picit is konyít ahhoz, mit jelent tanítónak, tanárnak lenni, az tudja, mit jelent ez a mondat: *„Nem fedeztük fel egymást.”* Igen, van olyan, hogy a katedrán álló valamilyen okból nem veszi észre a tehetséget. Vagy azért, mert habitusuk nem stimmel, vagy a körülmények, a napi gondok zavarnak be, vagy a jó szándéka meg lenne az oktatónak, de a tudása kicsi, önhibáján kívül, és még tenger más létezik. A vérbeli oktató ismeri ezt a jelenséget, és ennek tudatában mindig úgy értékeli, hogy valamilyen biztatást adjon az általa netán szürkének érzékelt nebulónak is.

Tábori Sári azonban elment Lacika mellett. Az első elemiből alig maradt érdemleges emléke, bár nem volt ellenére az iskola. Talán csak egy érthetetlen varázsszó maradt meg titokként, amely az

egyik füzet elejét díszítette: TOLLBAMONDÁS. Majd húsz év kellett hozzá, hogy e különleges felirat titka megoldódjék. És megőrződött még egy kellemes érzés. Az ötvonalas elemista füzetbe a hatéves kisfiú gyönyörűen tudott írni.

Nos, talán annak ellensúlyozásaként, hogy apja szintévesztő lévén, nem lehetett belőle vasutas fia, „úri gyerek”, a sors másodiktól egy kiváló tanítót vezérelt a jászapáti iskola diákja elé. Winkler István már kiérdemelte azt, hogy később egy Budai-féle tankönyvet dedikáljanak neki.

Megfakult képek:

Tábori Sárolda tanító néni (1891-1974) Winkler István, az imádott tanító bácsi (1902-1956)

„A 2., 3., 4. elemiben nagyon megszerettem az iskolát. Egyértelműen a tanító bácsi személye szerettette meg velem. Pedig nagyon tudott verekedni is. Kicsit béna volt a jobb keze -vagy talán a bal, azzal adott nekünk vagy a pálcával. Ekkoriban még természetes nevelő eszköz volt a testi fenyítés. Olyannyira magától értetődő, hogy voltaképpen soha nem is féltünk egy-egy iskolai odalegyintéstől, sokkal inkább attól, hogy odahaza is megtudják a rosszkodást, mert akkor jött aztán az igazi „hirig”. Az iskolában mindenki kapott, de valahogy nem vette rossz néven. Lehet, hogy én sohasem kaptam ki Winkler tanító bácsitól? Lehet. Ha tévedek, akkor is ugyanolyan tisztelettel és szeretettel gondolok rá. Az osztályunkban jó pár cigánygyerek is volt. De a cigányok fele legalább kitűnő tanulóvá vált a hozzáértő ‘kezek’ között. Öntudatos emberek lettek. Utcát neveztek el erről a pedagógusról Apátin, nagyon megérdemelten.

Annnyira megszerettük egymást a tanító bácsival, hogy majdnem minden reggel, egy kis kerülőúttal bementem hozzá, és együtt mentünk az iskolába. Ő adta nekem a Budusz becenevet.”

Az első eredmények után azonban megzökkent évek következtek.

Nos, jó páran hiszik azt, hogy a falun, tanyán sarat dagasztó, földet túró ember nem lát tovább az orránál. A hajnaltól napestig tartó kemény fizikai munka, a folytonos birkózás a természettel, az időjárással beszűkíti a gondolkodást. Pihenő napon a kocsmázás jelenti a magas kultúrát, a szellemi

látótér legföljebb a szomszéd falu vagy kisváros templomtornyáig ér. Akik így élnek évről évre, jó, hogy ha írni olvasni el nem felejtenek.

Meglehet, van ilyen is.

Ám, ha valaki kicsit is közelebb lép a falvak népéhez, kellő nyitottsággal megtapasztalhatja, hogy a ruskója mellett, az úgynevezett alsóbb osztályoknak is megvannak a maguk kisebb és nagyobb nemesei, akár grófjai, hercegei is. Akárcsak a királyi udvarokban, szigorú rend, szigorú szabályok, ha úgy tetszik, illemszabályok irányítják a mindennapokat. Érthetően. Valamelyest megkönnyíti a folytonos kenyérharcot, ha bizonyos régen rögzült sínek mentén lehet haladni. A gyereket például eleve úgy fegyelmezik, hogy ne kotyogjon bele a felnőttek beszédébe. Mert a sok teendő mellett nincs idő a fölösleges szószaporításra. De ha jól figyel, előbb utóbb úgy is rájön mindennek a miértjére. A tiszteletet az időseknek (a nagy tapasztalattal bíróknak) minden formában meg kell adni.

Budai László szüleit csakis édesanyámnak, édesapámnak nevezhette, és még felnőtt korában sem fordulhatott volna elő, hogy szüleit valamilyen cselekedetért „megszólítsa”. A megszólítás kifejezés ez esetben az jelenti, hogy semmi dolgukat nem helyteleníthette, nem vitatkozhatott, ellenkezhetett velük. Valószínűleg ritkán is lett volna rá szükség. Az alig négy osztályt végzett idősebb Budai Lászlót, mint sok más parasztembert, természetes intelligenciája segítette ahhoz, hogy nagyon is jól tájékozódjék a világ dolgaiban, tudja mi az érték, s mi nem. Bár a „kenyeret keresni muszáj” miatt kimaradt az iskolából, ami csak annyit jelentett, hogy az iskolába járásnak lett vége. A széleskörű ismeretszerzésnek azonban nem.

„Édesapám a megtalált bizonyítványa szerint az első év végén még jól és jelesül teljesített. Azután, nyilván, hogy egyre inkább részt kellett vállalnia a család létfenntartásában, romlanak az eredményei.

Magaviselete dicséretes, szorgalma változó, előmenetele elégséges. A negyedik osztály végén számolás, írás, olvasás tekintetében már osztályismétlésre utasítatják. Nem tudom elfogadni, hogy alkalmatlan lett volna a tudományokra. Szerintem olyan esze volt, hogy bármi lehetett volna belőle. Politikusnak így is nagyobb volt, mint kellett volna.

Egyébként asztalos szeretett volna lenni. Biztos, hogy volt érzéke hozzá, mindent meg tudott csinálni. Még a szerszámait is maga készítette. Sokszínű érdeklődése volt, és mindenhez okosan hozzá tudott szólni. Emlékszem, egyszer – már egyetemista koromban – a kocsin ültünk, és mentünk kapálni. Mivel kevésbé érttem a hajtáshoz, ő fogta a gyeplőt, én meg fordítottam neki akkori kedvencemből, Aldous Huxley filozófiai értekezéseiből. Figyelmesen hallgatott, és időnként hozzáfűzte megjegyzéseit.”

Mindezzel együtt azonban könyv sem a nagyszülőknél, sem a későbbi önálló otthonukban jó darabig nem volt. Betű csak a kalendáriumokban voltak. Azokat évről évre megőrizték, s lehetett őket visszamenőleg is lapozgatni. Viszont volt érdekesebb olvasnivaló az egy fokkal módosabb szomszédban, Virágéknál (Mihályiéknál). Méghozzá a Tolnai Világlapjának több évfolyamnyi bekötött példánya. A kis iskolás gyerkőc napi látogató volt odaát. Persze nemcsak ismeretszerzés okából, hanem mert vele egykorú pajtása is volt a szomszédban, azon kívül Margit néni, a cimbora nagyanja igen sokféle finomságot tudott készíteni. A „Tolnai” mindenesetre az elemista kisdíák tudásszomját egyelőre teljes mértékig kielégítette.

Elérkezett aztán a saját a kis könyvtár megalapításának az ideje is, ha nem is a legszerencsésebb módon.

„Édesapámat nyáron elvitték katonának, szilvafőzészkor. 1943 augusztusában jött a SAS-behívó. Meg kell, hogy mondjam, inkább a sors szokott csapásának éreztük a dolgot, semmint különösebb tragédiának. Nem ért bennünket váratlanul, hiszen mindenkit vittek már korábban is a környékről. Aztán meg – talán szándékos elfojtással – bele sem gondoltunk, milyen végzetes következményei is lehetnek a bevonulásnak.

Persze sokkal nehezebb lett az élet, hogy nagyanyámmal együtt hárman maradtunk. Mindenről magunknak kellett gondoskodnunk.

Édesanyám ebben az időben a bérmaszülőknél, Rusvai Balázs gazdaságában tevékenykedett, afféle bejáróasszonyként. Volt azoknak szolgálójuk, béresük is, órá tehát olyasmi maradt, mint néha a takarítás, de inkább a finom holmik vasalása, a főzés. Vegyes érzésekkel dolgozott, mert Balázs bácsi felesége, Pepike néni nem tudta megtagadni a természetét. Divat volt akkoriban kipróbálni, mennyire megbízható a szolgáló. És bizony bérmaszülőség ide vagy oda, egyik nap édesanyám is talált az ágy alatt papírpénzt. Előadja-e vajon, avagy szó nélkül elteszi? Édesanyám nagyon megsértődött, kikérte magának az effajta feltételezést. Pepike néni csak hebegett, mentegetőzött, hogy biztos véletlenül odagurult, de hát a papírpénzről bajos ilyesmit elképzelni.

Balázs bácsi azonban maradéktalanul tisztelte édesanyámat. Míg édesapám fogságban volt, mindig hozhatott haza ennivalót. Balázs bácsi volt az apáti Nagymalom igazgatója, emellett szép gazdasággal is rendelkezett, tehenekkel, lovakkal, sok-sok aprójószággal, meg sem érezték azt, amit hármunknak bepakoltak.”

A maga harminchét évével idősnek számított a háború idején az apa. Legalábbis katonának. Úgy is hívták, az öreg Budai. Kiérezni ebből az iránta való tiszteletet, szeretetet, amely egyszer hangosabban is megmutatkozott. Valami apró botlása lehetett, amiért túl szigorúan, kikötéssel büntették. Ez egy roppant embertelen büntetésfajta. A katona kezét hátul összekötözték, aztán kezénél fogva felhúzták annyira, hogy a lába alig érte a földet. A társai akkor nem állták meg, egyértelműen zúgolódni kezdtek. Ezért-e vagy másért, a kikötés nem tartott sokáig.

Szanitécnek osztották be az öreg Budait, s ez a poszt viszonylag elviselhető volt. Mint minden esztét megőrző ember, ő is kereste a túlélés lehetőségeit. Annyiban szerencséje volt, hogy nem ivott, nem dohányzott, az effajta fejadagok pedig jó cserealapot képeztek. A fölkinált cigarettáért hol pénzt kapott, hol egyéb holmit. A pénz mellett ugyanis érdemes volt minden elrakható értéket elfogadni, hiszen ki tudja, mit hoz a holnap. Na, nem sok maradt a „nagy” seftelésből. Kétfőrdnyit textil és ruhanemű. Amikor egységét Szombathelyről átvezényelték a lengyelországi (most ukrán) Szkoleba, Vámosgyörkön keresztül vezetett az út. Ezen az állomáson meg is állt a vonat. Ott kiáltotta el magát az öreg Budai, van-e valaki a Jászságból. Volt, és el is vállalta a két koffer hazaszállítását. Ami pénzt összeszedegedett, az azonban elolvadt. Pedig teli volt már vele egy kisebb ládikó is.

Szombathelyről egyszer-kétszer még haza is lehetett jönni szabadságra. Az ajándékok közt könyvek voltak a gyerekeknek. Hájas Muki kalandjai, Coopertől a Vadölő, Arany János verses kötete piros színű kötésben, Tompa Mihály költeményei és Madáchtól Az ember tragédiája! Volt már otthon is mit olvasni.

A dunántúli katonáskodás után azonban a lengyelországi jóval veszélyesebb volt. Sok-sok történetet hozott az édesapa a katonaságtól, egyik izgalmasabb volt, mint a másik. Hogy például, miként menekült meg Szatmárnémetiben, amikor a Szamos környékére érkeztek a bombázó repülőek. A komája azt mondta, húzódjanak a híd alá fedezékbe, Budai honvéd viszont azon a véleményen volt, inkább a nyílt szántáson, a barázdákba suvadjanak bele. Amikor a bombázás után kis idő múlva visszatértek, nyoma sem volt a hídnak. Az is sokszor szóba került, hogyan játszotta ki az őrségbe vezénylését. Nagyon féltek a magyarok már Szkoleban az éjjeli szolgálattól, mert a partizánok

igencsak aktívak voltak. Sűrűn megtörtént, hogy az őrség tagjait eltűntették. A szemüveget hordó édesapa furfangja az volt, hogy amikor a részeges parancsnoka éppen hazafelé ténfergett, ő mint nagyon éber, ám sötétben rosszul látó őr, igencsak ráfogta a puskát az „idegenre.” A tiszt rettenetes ijedtében dadogva könyörgött, hogy ne lőjön. Olyan nagy volt a hatás, hogy nem is tették aztán többet ilyen beosztásba.

„Nekem ez a történet tetszett talán a legjobban. Olyannyira, hogy amikor magam is katonáékhoz kerültem az egyik nyári szünetben, elhatároztam, hogy én is kipróbálom ezt a trükköt. Mit mondjak? Ugyanúgy bevált.”

3. Az első válaszutak

Mint általában a kiemelkedően tehetséges gyerekeknek, nagyon hamar, kisfiú kora végén kínált először Lacikának válaszutakat az élet. Ígéretesnek látszott mindegyik pálya. Közülük három is egész embert kívánó. Vegyük sorra őket! Az első gondolata természetesen az volt, hogy szülei nyomdokaiba lép. Így van ezzel a kicsi gyerekek legtöbbször, ha szüleivel jó a kapcsolata. Az egyenruhás foglalkozások - rendőr, tűzoltó, vasutas, katona - persze mindenkit megigéznék, de ezen túl anyjuk, apjuk munkája a leglátványosabb. Nem volt ez másképp a jászapáti faluszélen sem.

„Nyolc-kilenc éves koromban az apró jószág körüli, majd hogyan játszani feladatokon és a tehének pásztorolásán kívül nemigen kaptam a szüleimtől komolyabb, esetleg megerősítő mezőgazdasági munkát. (Szaladj a kútra, végy a boltban petróleumot, hozd ide ezt meg azt, szedd össze a tojást. Legyintésre sem méltó.) Lehet, hogy épp azért, mert semmire nem kényszerítettek különösebben, a kertészkedés fölkelte az érdeklődésemet. Határozottan fantáziát láttam benne. Az istálló végében volt egy szobányi méretű terület. Kiszemeltem, hogy ott tudnék én valamiket termelni. Azt a részt semmire sem használtuk.”

Az elhagyott földcske helyén azonban a kisfiú látta maga előtt a virágzó zöldeges kertet. Látta, ahogy a saját kezével elültetett magokból, palántákból szép erős növények fejlődnek, aztán némi öntözés, kapálás, gondozás után konyhára való remek termést hoznak. Tervezgette, hogy mit hova ültetne, hogyan kerítené el, hogyan védené a gyomoktól, csigáktól, hernyóktól, bogaraktól. Valószínűleg látta maga előtt édesanyja mosolygó arcát, amikor először a konyhára viszi a friss zöldegeket, de ami leginkább vonzó lehetett számára, hogy szülei munkáját figyelve megérezte a teremtés ízét.

„Édesapám azonban - hiába kértem többször is - semmiképp sem engedte, hogy saját kedvemre kertészkedjem. Sőt, látszott, hogy mennél inkább szeretném, annál erősebb a tiltás. Igen-igen rosszul esett, főleg amiatt, hogy nagyon nem értettem, miért. De hát, mint már említettem, ellenkezni, vitatkozni, főleg visszabeszélni lehetetlenség volt. Elég kicsi is voltam, és igen szigorú volt a nem. Sokkal később, felnőtt koromban kérdeztem aztán egyszer rá. Akkor kiderült, miért nem engedte, hogy örömmre ássak, ültessek, kapáljak. Nem akarta, hogy beleszeressek a földbe.”

Az apa attól félt, hogy a fia is az marad, ami ő, szegényparaszt. Ettől óvta annak ellenére, hogy tudta, a rengeteg veríték, a sok gond, a gyakori kilátástalanság ellenére mennyi gyönyörűséget ad egy gazdaság, a természet közelében végzett munka. Mert lehet szeretni, amikor hajnalban a nap bíboros fényekkel övezve az égre úszik, vagy tavasszal az egymás után kirobbanó zöldeket, nyár derekán az esőtől gőzölgő föld illatát, a tikkadt augusztusban az egyszer-egyszer föllebbenő hűs szellőt. Földközélen maradván pedig, jólesik látni az érő búzát, a szépen kapált szőlőt, vagy hallgatni a tyúkok elégedett kárálását.

Az idősebb Budai László egyszerűen örült, ha valami nagy fáradtság után esténként azt mondhatta otthon: ezt is elvégeztük. És még egyet tudott azon kívül, hogy a földbe igenis bele lehet szeretni. Mégpedig azt, hogy a korabeli viszonyok közt egy magafajta, a becsület útjáról le nem téródó család, legfőképpen generációk múlva szedhet össze annyit, hogy tehetősebbnek számítsa.

„Lehet, hogy egészen másképp alakul az életem, ha belekóstolok a kertészkedésbe. Ki tudja, ha megengedi, hogy egy kis területet kiszakítsak ültetgetni, akkor mi lett volna belőlem? Agrármérnök? Téeszelnök? Mostanában már külföldre termelő mezőgazdasági vállalkozó?”

A gazdálkodás másik ágazata, az állattartás, gondozás Laci számára szemmel láthatóan nem hordozta magában a főntebb veszélyeket. Valószínűleg ezért nem tiltakozott senki, amikor 1944

nyarán úgy határozott, hogy elszegődik marhásznak. Hihetnénk a járandóságért. Hisz ahhoz képest, hogy még tízéves sem volt, elég szép fizetségben állapotok meg. Ehet, amennyi jól esik, és elvihet annyi búzát, amennyit elbír a vállán. Ám nem a járandóság izgatta és nem is az állatok szeretete. Egy olyan tulajdonsága bukkant elő, amely aztán később is nagy szerepet játszott pályája alakulásában.

„Világéletemben vonzott minden olyasmi, ami kimozdított az eredeti helyemből. Lóczi István bácsi tanyája – ahol a pásztorkodás kínálkozott – kint volt a határban. Elég tisztos távolságra esett az otthonunktól ahhoz, hogy kielégítse akkori kalandvágyamat. A választásomba ezen kívül még nagyban belejátszott a tanyához tartozó hatalmas dinnyeföld. Reményeimben nem is csalatkoztam.”

A feladat igazán nem volt nehéz. Hozzá is volt szokva, hiszen a sajátjaikat akkor már sokszor hajtotta ki akár a község túloldalára is. Autó akkoriban még nem igen járt, a szüleinek nem kellett féltetniük.

Lócziéknál sokan voltak. A gazda, a felesége, két felfogadott ember, meg a béres. A béres látta el a jószágokat, a kis pásztorra tényleg csak annyi maradt, hogy napközben őrizze őket, nehogy rossz helyre keveredjenek. Egy kb. harminc méter széles területen, a „tallón” (= tarlón) kellett legeltetni. A tarló két oldalán kukoricás volt, oda nem volt szabad menniük. Pedig a tehének mindig ezen igyekeztek, ha nem figyelt az ember, hamar ott teremtek. Arra is vigyázni kellett, hogy friss herét ne egyenek, mert az könnyen felfúvódást okoz. Ha nem sikerül orvosolni őket, valamivel felszúrják a hasukat. El is pusztulhat az állat. Fontos ugyanakkor, hogy jól lakjanak a jószágok. Ezt onnan lehet tudni, hogy ha még éhes a tehén, akkor a „lágyéka” háromszög alakban be van süppedve. Ha szép nagy kerek a hasa, telt a lágyéka, akkor már haza lehet hajtani.

„Én a tehentől nem félttem, a tehén egy nagyon ártatlan állat. A Cúkor nevű például olyan jámbor volt, hogy akárhányszor át is bújhattam a hasa alatt. Csak a lábát ne fogdossa az ember, mert akkor rúg. Öklelni is tudnak, de ahhoz már sok kell. (A bika persze más. Nem véletlenül tesznek karikát az orrába, hogy meg tudják fogni, ha vadulna.) De a Cúkor szinte idegesítően szelíd volt. Néha oda is sóztam neki, hogy mit szól, de csak nézett rám ártatlan tekintettel, szomorúan. Akkor meg nagyon megsajnáltam, és megszeretgettem.”

Szóval a marhászélet bizonyos tekintetben szép volt annak ellenére is, hogy Lackónak az istállóban kellett aludnia a földre terített szalmán, nem a jászolban, mint a Kisjézusnak. Egy sorban feküdt a marhákkal, csak egy rúd választotta el tőlük. Azon a kis kellemetlenségen, hogy nagyon korán kellett kelni, hajnal 4-5 órakor, viszonylag könnyen túl lehetett lenni. A határban viszont nagy élvezet volt, hogy el lehetett látni egészen a jászkiséri templom tornyáig.

„Gyakran beleborzongtam, milyen távolra is kerültem az otthontól. Felnőtt koromban még Argentínában vagy Hawaiiin sem éreztem ennyire, hogy milyen messzire jutottam.”

„Delelni” be volt szabad menni, mert ilyenkor az állatok is lepihentek kérődzni. Volt egy méteres marhászbotja a kis pásztornak, azt, ha leszúrta a földbe, s tyúklépéssel lemérte, milyen hosszú az árnyéka, tudta, hány óra felé jár az idő. Nem sok ételt fogyasztott odabent, föl is panaszták Lócziék. – Hanem a dinnye! Volt bőven, csak a lelkét falta, mert az volt a legfinomabb.

„Ami nem tetszett, hogy voltaképpen én is csak egy pár méteren belül mozoghattam, és gondolkodáson kívül mást nemigen lehetett csinálni. Engem később sem bántott a paraszti munkában semmi más, csak az unalom. Sem a fájdalom, sem az éhség, sem a fáradság nem esett annyira rosszul, mint az, hogy csak vesztegetem az időt. A paraszti életforma és az unalom bennem aztán annyira összekapcsolódott, hogy később, ha érdekes munkám volt, mindig úgy éreztem, hogy nem is dolgozom igazán, csak megcsalom a világot.”

Odébb lesz még!

Egyelőre ott tartunk, hogy a kertészkedést nem engedték, az állatok körüli teendők pedig lelkiileg fárasztották az útra indulót. E kézenfekvően kínálkozó két ösvényről hát korán letért.

Nézzük a következő, egészen más irányba vezető pályalehetőséget!

Mint vallását példamutatón tartó és gyakorló családban, teljesen természetes volt, hogy a kis Budai fiú, amint elérte a megfelelő életkort, ministránsként tevékenykedett. Az osztályában elég sokan voltak, akik szívesen vállalták ezt a kicsit titokzatos és mindenképpen érdekes feladatot, úgyhogy a misék idején legfőljebb az volt a kérdés, hogy egy, kettő vagy négy fiúcska végzi-e a szolgálatot.

Szép is volt az. A sekrestyében kellett gyülekezni, aztán fölvenni az alkalomhoz illő öltözéket. Hol fekete, hol lila, hol piros, hol zöld összeállításban került rájuk az alsó megkötős szoknyarész, aztán a mindig fehér ing, végül a megfelelő színű gallér. Ezután a szertartás szigorú szabályai szerint kellett eregetni a tömjénfüstöt, önteni a bort vagy a vizet, rázni a csengettyűt.

Budai Lacika annak örült, ha legalább ketten-ketten állhattak a pap mögé, mellé. Kevésbé érezte jól magát, ha csak párban voltak, és az az igazság, ha egyedül érkezett, akkor inkább visszakozott.

„Volt nekem a ministrálással kapcsolatosan egy nagy fájdalom, egy rettenetes kisebbrendűségi érzésem. Az a helyzet ugyanis, hogy rendkívül gyatra a mozgásmemóriám. Mind a mai napig két összefüggő mozdulatot nem tudok megjegyezni. Gond volt ebből az iskolai tornaórákon is, főleg az év vége közeledtén. Nagy divat volt gyerekkoromban a tornavizsga. A tanévzárón valamilyen csoportos tornagyakorlatot mutattunk be, botokkal, zászlókkal, karikákkal. Mi tagadás, akárhogy igyekeztem, ezeket rendszeresen elrontottam. Később, ha táncról volt szó, ellötyögtem a magam módján, lassúva, de a lépéseket sohasem tudtam megtanulni.

A mise rendje azonban semmiféle egyéni 'koreográfiát' nem engedett meg. Már pedig én egyedül egyszerűen nem tudtam, mikor hová kellene mennem.”

Szerencsére e rossz érzésnek meg volt az ellensúlya. A Budai-gyerek fújta a mise szövegét elejétől végéig, a papét is, a kántorét is. Latinul persze, ahogy akkoriban még szokás volt! Nem értett belőle semmit, de latinul. Barátjával, Körtvélyessy Ferivel, apáti egyik legszigorúbb tanítójának a fiával – érdekes, hogy a legjobb barátai mindig vagy nagyon gazdag, vagy értelmiségi családból való gyerekek voltak – egyik legkedvesebb játéku volt ebbéli korukban a misézés. Hol Feri volt a pap, Laci a kántor, hol fordítva.

„Volt egy időszak, amikor nagyon azt forgattam a fejemben, hogy pap leszek. Csak aztán felfedeztem, hogy az emberiség kétnemű, és rájöttem, hogy a papi életforma nekem talán mégsem megfelelő lenne. Így aztán rövid úton elvettem a gondolatot. Feri hasonlóképpen. Ő végül katonatiszt lett.”

És végül a szintén ez idő tájt kezdődő, harmadik legnagyobb szerelem.

Mint jeleztük, a háború éveiben megérkeztek otthonra az első mesék, versek, drámák, méghozzá az igen színvonalas irodalom. A későbbi magyar szakot végzett tanárnak mégsem az olvasás lett a kedvenc időtöltése. Más szenvedélye támadt. Ettől fogva majd egy évtizedig, teljesen a rajzolás bűvöletében élt.

A szépen gördülni kezdő kerekek küllőit azonban ismét megakasztották. 1944 nyarának végétől az ördög mindenáron át akarta venni a hatalmat. Torz tréfaként azzal kezdte, hogy angyalhajat

hajigált az égből. Legalábbis a jó fantáziájúak számára annak is tűnhettek azok az egy-két mm széles, ezüstösen csillogó hosszú szálak, amelyeket a repülőök szórtak a környéken a légvédelem megzavarására. Kapdosták őket is a gyerekek, vidáman.

Kinn a határban, ahol Laci a marhákat legeltette, jobban lehetett érezni a gépek mozgását, mint bent a községben. Jöttek száz számba az amerikai repülőök, úgy, ahogy a rádió bement, miután megszólaltak a szirénák: Szabadka, Zombor, Újvidék, egészen föl Jászapátiig, ahol aztán a kéttornyú templom fölött éles szögben Budapest felé kanyarodtak. A főváros száz kilométernyire van innen, de éjjelenként a síkságon tökéletesen lehetett látni, amint a lehulló Sztálin-gyertyák bevilágították a széles környéket.

Ahogy közeledett a front, először rövid időre a németek jelentek meg a községben. A tíz éves kislány emlékezve arra, hogy az édesapja mennyi tisztelettel emlegette a németek közmondásos rendszeretét, becsületességét, maga is illetudó akart lenni. Ahogy elleste tőlük, karját kinyújtva Heil Hitlerrel köszöntötte őket az utcán. A németek rá sem hederítettek, ami a gyerkőcnek nagyon rosszul esett. Igen megharagudott rájuk. Pedig úgy általában ezek az egyenruhások általában jóval udvariasabbnak, majd hogyanem tapintatosabbnak tűntek a később érkező oroszoknál. A jó modorba viszont szerintük belefért, hogy egyikük szó nélkül elfoglalta Laci ágát, aki így átmenetileg visszakényszerült a sutba.

Most, a latin után megtanulhatta az első német szavakat, hiszen valahogy muszáj volt érintkezni az idegenekkel. Ragadt azokra is a magyarból valami. Terézia asszony, az édesanyja egyszer megkérdezte, mikor költse a tiszt urat. A németnek borzasztón tetszett a kérdés: „Mikor kell fölkelni?” Ismételtette is egy darabig: Mikó kő főkeni? A mama viszont az aufstehen ígét ofstendére cifrázta. Ki tudja, miért tudta így jobban megjegyezni?

Egyébként ez a nagyon magas finom német tiszt állandóan csak az apáti temető térképét rajzolgatta. Az egyik napon levelet kapott a kislányától, benne egy megenyvezett keménypapírra festett virágokkal, amelyet az alakját tekintve, könyvjelzőnek szánhatott a kislány. A festményt Budai Lackó kapta meg a tiszt úrtól, ami azóta is megvan, amint a fénykép tanúsítja:

A háború után, amikor már Budai Laci jól tudott németül, kacérkodott a gondolattal, hogy ki kellene nyomozni a kép eredetét. Ki lehet az a kislány, és vajon az édesapja megúsza-e élve a háború borzalmait. A gondolatból nem lett tett. Manapság, az Internet korában már könnyű lenne megkísérelni az azonosítást, de lehet, hogy azóta már a kislány is öreg nagymama, ha őt is el nem vitte a háború vihara.

Ahogy közeledett a front, néha jöttek az orosz raták, bombákat dobtak a község néhány házára. Ilyenkor a három generáció minden tagja, Lackó, az édesanyja és a nagyanyja bebújt az ág alá, a németek nagy derűtségére. Mint később a katonaviselt apától is megtudták, a lehető legrosszabb helyre, mivel a lezuhanó tető be is temethette volna őket. A szoba sarkai jelenthettek volna inkább

valami védelmet.

„Két vagy három nappal az oroszok előtt az egyik este beállított hozzánk öt-e vagy hat német katona. Hamar kiderült, hogy magyarok német egyenruhában. Dunántúli svábok lehettek. El kezdtek bennünket ijesztgetni az oroszokkal, és azt javasolták, hogy meneküljünk. Elkezdtem azon töprengeni, hogy mit lehetne tenni, de semmi okos nem jutott az eszembe.

Rövid ijesztgetésünk után telehordták a konyhánkat szalmával, és lefeküdtek. Eléggé kimerülteknek látszottak. Másnap, miután elmentek, édesanyám a konyha takarításának a legegyszerűbb módját választotta. Onnan nyílt a kemence szája, és elkezdte elégetni a szalmát. Kis idő múltán nagy ropogás hallatszott a kemencéből, mintha géppuskából lőttek volna. Valószínűleg szétszóródtak a szalmában a töltények. Szerencsére nem lett bajunk belőle.”

A front átvonulását Budaiék a szomszédoknál, Vanyóék kompéros, zöldséges pincéjében vészelték át. Már előző este levonultak, de a lövöldözés csak hajnalban kezdődött. Mintha hatalmas jégeső verte volna a háztetőt. Lackó a dunna alatt feküdt, de a nagy zajt nem csillapították a pihék, rettenetesen félt.

„Kora délután jöhettünk fel a pincéből, miután az egyik orosz meggyőződött róla, hogy germánszki nincs közöttünk. Akkor már semmit sem lehetett érzékelni a harcokból. Csak a feldúlt házunk mutatta, merre jártak az oroszok. A szoba két ablakán a függönyök hosszában föl voltak hasogatva. Gazdagoknak, burzsujoknak vélték a ruszki a szegény lakókat is a függönyök láttán. Azokon álltak bosszút. Húlt helye lett az ágyneműknek, és furcsa módon eltűnt a vadonatúj cipőm is. Gyerekcipő volt még az, nemigen a fegyveresek lophatták el, inkább valami nyomukban járó fosztogató. Elvitték a zsírosbödönt tele zsírral, a szalonnát meg egy csomó más élelmiszert. Édesanyám nagyon sírt. Odajött hozzánk az udvaron mély árkot húzó tankból egy kirgiz, és megpillantotta az ajtó melletti falra függesztett fényképek között édesapám katonaruhás fotóját:

Nagyon nem tetszett neki, és mindenféle dühös kérdést tett fel. Aztán azt is megkérdezte, miért sír édesanyám. „Почему плачешь?” (Édesanyám első hallásra megjegyezte az orosz kérdést, és évtizedek múlva is tudta idézni. Mindent könnyen megtanult az oroszoktól, amit csak hallott. Egyébként rajzolni is szépen tudott.) Édesanyám kézzel-lábbal elmagyarázta, milyen kilátástalan helyzetbe kerültünk. Erre a kirgiz eltűnt, és láss csodát, a mogorva harcos fél óra múlva visszaszerezte a zsírt is meg a szalonnát is. Az oroszok hol gonoszságukkal, hol jó szándékukkal leptek meg bennünket. Nagyon nagy volt a különbség az idősebb és a legfiatalabb oroszok magatartása között. Néhány, szinte még gyerek katona kegyetlen tudott lenni.”

Az ágynemű is megkerült néhány nap múlva. Az utcán egy ember dunnákat cipelt valahonnan, és

Budainé megismerte köztük az övékét. Rákérdezett, honnan a csomag. Mint kiderült, a szemben lévő kovácsműhelybe hordták a tisztek a dunnákat, azokra meg egy pár napig a szerencsétlen asszonyokat. Budainé indult, és megtalálta a maradék darabokat is.

Miután a legelvadultabb sereg továbbvonult, megérkeztek a hátország biztosítói. Ők már hosszabb időre rendezkedtek be. Jászapátin az úgynevezett Mitérke-házban nyitottak a megszállók egy tisztiiskolát, egy továbbképzőféléit. A fiatal orosz tisztek egy-egy hónapig tanultak ott, és közben a környék házaiban laktak. Ezekhez tartozott bizony a Levente utca is, így Budaiéknál ez időben mindig volt egyszerre két katona. A helybéliek hamar kitapasztalták, kétféle orosz van, az afféle kóbor, meg a tisztféle. A kóbortól félni kellett, mert azok nem mindig maradtak meg a tisztesség keretein belül. Úgy lehetett ellenük védekezni, hogy a rendesebb fajtától kellett kérni dokumentumot, igazolást, hogy ebben a házban már laknak tisztek. Ha az odatévedt közkatona ezt meglátta, azonnal távozott.

Laci egy lépéssel tovább ment a megelőzésben. Fogott maguknak jó oroszokat, mert hát valakik úgyis jöttek volna. Csoportváltás idején kiállt a kapuba, s maga terelte be hozzájuk a megnyerőbb arcúakat. Így került oda a finom lelkű Nyikoláj meg az ugribugri Iván. Ezek aztán annyira kedvesek voltak a háziakkal, hogy mindenfélét „kerítettek” a számukra a környékről. Igaz, legtöbbször a tulajdonos tudta vagy beleegyezése nélkül. Hoztak ennivalót is, hoztak mást is. „Szék, Teri, kell!” - biztatta Iván vígan a háziasszonyt, akinek nem akaródzott elfogadni a szerzett holmit, amelyet a tiszt úr a járda kövén maga után húzott az utcán nagy csörömpöléssel, az utca kutyáinak összehangolt csaholása közben. Nagyon tiltakozni azonban nem lehetett, meg szék tényleg kellett, hiszen jó pár hétig maradtak a „vendégek”.

„Mint már említettem, ez idő tájt hárman laktunk együtt a nagyanyámmal. Nagyon jól esik rá is visszaemlékezni, nagyon szerettük egymást. Egyszer éppen frissen volt nálunk felmosva a járda, amikor jöttek befelé az oroszok sáros lábbal. Nagyanyám akkor seprűt ragadott, úgy kiabált velük. Nagymama, aki sehogy sem akarta tudomásul venni, hogy az idegenek nem értik a mi nyelvünket, persze ezúttal is magyarul veszekedett. Igen csúnyán. Na, a káromkodást persze már a határon elsajátították a „felszabadítók”, úgyhogy igencsak nevettek. Nem szabad, bábuska, nem szabad.”

És még egy idevágó történetecske.

„November környékén az utcákon sétálva én már mindig ábrándozva nézegettem, hogy melyik fenyőfának a hegye lenne jó karácsonyfának. A karácsonyfadíszeket mindig magunk csináltuk, nagyobbacska már egyedül én. Elraktam a régi szaloncukorpapírokat, a sztaniolt. Előszedtem ezeket 1944 karácsonya előtt is, és megtöltöttem őket formára vágott sárgarépával, sőt volt olyan is, amelybe széndarabot tettem. Az egyik orosz elkezdett velem incselkedni, hogy majd ő megeszi a fán lévő csemegéket. Rossz néven vette, hogy engem láthatóan nem nagyon izgatott a dolog, úgy hogy valóban levett egy „szaloncukrot”, és bekapta. Pont egy széndarabot. Nagyon mondta aztán, hogy kurva magyarszki.”

Terézia asszony, az édesanya, mint már említettük, a kényszerű helyzetben sok mindent megtanult oroszul. Egy idő után már egészen jól el tudott beszélgetni az idegenekkel. Rengeteg szót, kifejezést megjegyzett. A lassan Lászlósodó Laci különösen a jó kiejtésre volt fogékony. Ennek aztán később különös módon vette hasznát az iskolában, megint csak sorsot meghatározó módon. Budai László szekerének rúdja azonban most még éppen hogy ellentétes irányba fordult.

4. Apa nélkül, elkanászodva

Zűrzavaros időkben kezdődött 1944 őszén az ötödik osztály. Ráadásul, szinte az elején, iskolai rendbontásba keveredett László. Egy pajtása szerelmes levelét továbbította egy lánynak, és ezen rajtakapták. Hasonló ügyecskét bárki tudna említeni saját életrajzából. Szokványos dolog kiskamasz korban. A büntetés sem volt különösebb, a tanító kiállította a sarokba. Igaz, nem abban az osztályban, ahová járt, és ahol – mivel jól ismerték – helyén tudták volna kezelni a pajtásai ezt a kis affért. Az idegen társaság előtt azonban végletes és végzetes volt a retorziónak ez a fajtája.

„Életem legnagyobb szégyenérzete volt, soha többé nem éreztem ekkora szégyent.”

Az éppen a legérzékenyebb korszakában lépő fiú nem tudta magát túltenni a történeteken, másnap egyszerűen nem ment iskolába. És harmadnap sem, és később sem. Kezére játszott, hogy ezekre a napokra esett az oroszok bejövetele, a cipőjének az eltűnése és a tanítás huzamosabb szüneteltetése. Egyéb mozgásban persze nem érezte magát akadályoztatva Lacika. A nagymama valami fekete posztócipőjét drótozta fel a lábára, s aztán uzsogy a többi kalandor közé – robbantgatni.

„Veszélyes játékokat űztünk, és én ezzel akkor tisztában is voltam. Amennyire lehetett, igyekeztem óvatos lenni. Például a patronokat én nem közvetlenül ütöttem a kalapáccsal, mint a többiek, hanem biztonságosabb megoldást választottam. Egy deszkába vertem szöveget, és úgy illesztettem a patronra, majd kalapáccsal a deszka másik oldaláról rácsaptam. Édesanyám és nagymamám rémületére a hanghatás így is mindig tökéletes volt. Szétszedtük az ágyúgolyókat is, és üres vadászpuska lövedékek hüvelyébe erősítve „lángszórókat” készítettünk a bennük található, hosszú, fekete gumicukorra hasonlító „puskaporból”. Ezeket meggyújtva és a kezünkkel felemelve, hosszú csíkokat húzva támadtuk egymást. Látványos, de veszélytelen játék volt. Végül is csak egyszer éreztem igazán veszélyben magam, amikor egy fiú lejött Pestről, és egy fel nem robbant kézigránatot talált a kertünk végében, és azt hajigálta szórakozásképpen utánam. Megúsztam.”